

MAJA BOŠKOVIĆ-STULLI

Ulica grada Vukovara 235, Zagreb

NARODNE PJESME IZ DALMACIJE – – PRIOBALJE I ZALEĐE¹

Poredbom narodnih pjesama iz Dalmatinske zagore s onima iz priobalja i s otokâ prikazuju se u članku razlike, kao i međusobna prožimanja usmenih tradicija tih dvaju područja: dominacija epike, s jedne, prema pretežno baladnom i lirskom stilu, s druge strane. Te različitosti proizlaze iz povijesnih, kulturnih i zemljopisnih okolnosti, a članak ih razmatra tragom povjesničarske literature o mediteranskim društvima.

Ključne riječi: narodne pjesme, Dalmacija, odnosi među regijama

I.

U doba predromantizma i romantizma učeni je svijet impresioniran divljim, neukim i plemenitim Morlacima iz dalmatinskoga zaleđa. Poslije se sve više primjećuju obalni dijelovi Dalmacije kao prostor urbane mediteranske kulture. Dalmacija kao dio Mediterana nije jedinstven prostor. Sredozemlje maslinika svodi se posvuda na uske pojaseve uz more. Gorštaci su se vidjeli kao ruglo gospode iz gradova i ravnica (Braudel 1997:249, 41). Braudel govori o dalmatinskim Zagorcima – vojnicima i razbojnicima, o hajducima i uskocima epski hrabrima o čijim pothvatima pjevaju narodne pjesme (isto:49).

Prirodne nedaće, osobito za planinske pastire, nastaju često zbog iznenadne zime i snijega. Kad bi u Brdu povrh Makarskoga primorja zapao snijeg i čobanice vraćale stoku kući u Primorje, često bi se sa stijena

¹ U znatno skraćenom obliku pročitano na njemačkome na simpoziju "Dalmatien als Raum europäischer Kultursynthese" (Bonn, listopad 2003.). Potpun tekst bit će objavljen u istraživačkom časopisu "Zbornik za etnologiju i folkloristiku" (Zagreb).

survala "nesamo koja koza već i sama čobanica", a hrana stočna bila je tada krajnje oskudna (Banović 1951:238). U takvu ili sličnom ambijentu nastala je pjesma, zabilježena na poluotoku Pelješcu, no podrijetlom iz dubokoga zaleđa o smrznutoj nevjesti i njezinim svatovima (Dukić 1992:br. 20; v. i Delorko 1963:br. 221). O godinama kad se na Sredozemlju umiralo od gladi ima mnogo svjedočanstava (Braudel 1997:260-262). Simbolizira ih priča koju je u 18. stoljeću ispričao Ivan Lovrić. Morlak, goneći na konju vino kući za Božić, susreo je čovjeka golema stasa kako na ražnju peče vola. Ispio je Morlakove mješine vina i pojeo cijeloga vola, te rekao na kraju da je on Glad što hoda po svijetu. Vjerovalo se da je Antikrist (Lovrić 1948:153).

U svjetlu opažanja o krađi stoke u siromašnim mediteranskim tradicionalnim društvima s agropastoralnom privrednom strukturom, gdje su krađe imale ekonomsku funkciju, a sposoban lopov bio je istinski cijenjen (Giordano 1992:463-464), postaje stvarnijim smisao priče o momku koji je zadivio cijelu svoju obitelj vještom lukavom krađom tuđe ovce (Bošković-Stulli (dalje B.-S.) 1993:br. 357. Iz okolice Sinja u Dalmatinskoj zagori). Od takvih brdskih stočnih krađa odudara urbana mediteranska pikarska snalažljivost također zbog siromaštva (Giordano 1992:468-470). Odgovara joj duhovita pričica o trojici Omišana koji se bez novca u gradu domišljato najedu i napiju, pa veselo pobjegnu brodom (Ivanišević 1905:196-197; B.-S. 1963:br. 82).

Suprotne norme u opisu ambijenta mogu se uočiti i u istoga pisca. Stipe Banović je prikazao načine pjevanja čobanica iz Zaostroga u Makarskom primorju dok na ljetnoj ispaši borave sa stokom u Brdu iza biokovskih litica. Prikazao je njihova pričanja o vilama, vješticama, vukodlacima – u što su vjerovale više nego u članke vjere, koje su slabije poznavale – kaže Banović. Opisao je mučan život u pastirskim *stanovima* (kućicama bez prozora građenima suhozidom), uz oskudnu ishranu, bez žive vode, u mizernim higijenskim prilikama praćenim često zaraznim bolestima. No, on zaključuje nostalgично, idealizirajući prošlost tragom tradicionalne etnografije, kako su te čobanice, živeći na čistome planinskom zraku, bile "sretne, vesele i zdrave 'ka drinovina'". A makarski Primorci da su živjeli mnogo bolje dok su držali torove u Brdu. Sve je to napušteno "kada su im se kćerke počele 'gospoditi'" (Banović 1951:238).

O prošlosti Dalmatinske zagore, posebice sinjskoga kraja – o stočarskome mobilnom životu, ovisnosti o primorskim gradovima zbog soli, pisanim kronikama o lokalnome četovanju, pljačkanju i haranju, o pograničnom ratovanju u službi Venecije ili Turske, iseljavanju prema obali i otocima, a i u druge kopnene krajeve te o naseljavanju vlastitih opustjelih dijelova, o prepletanju trgovine i pljačke, hajdučiji, izdvajanju imućnijih posjednika i trgovaca iz populacije "Morlaka", o ispaši po Dinari i bosanskim krajevima – o novijesti koja je ondje bila temeljem enske

Dvije oprečne dalmatinske kulturološke pojave – kopnena i priobalna – prva patrijarhalno-ruralna, temeljena na slavenskoj usmenoj tradiciji, te druga mediteransko-urbana – predmetom su razmatranja u raspravi o književnim odjecima ratova na tom prostoru u 17. i 18. stoljeću (Dukić 2003). To ne znači da su dvije dalmatinske subregije bile "kemijski" izolirane. Regije jesu življena stvarnost, no one "obično nisu tako jasno ocrtane kako nam daju naslutiti opisi; ima tu mnogo crta koje se križaju" (Köstlin 2001:46). Takva križanja i preuzimanja, unatoč značajnim razlikama u kulturama kopnene i priobalne Dalmacije, zamjetna su u pjesmama o kojima će biti riječ.

S druge strane, epske pjesme karakteristične za Dalmatinsku zagoru bliske su junačkim pjesmama cijeloga dinarskoga gorja, pa i širom Balkanskoga poluotoka. S treće pak strane, pjesme o herojskim podvizima razbojnika izvodile su se svuda diljem mediteranskoga kruga, osobito planinskih krajeva, gdje je država gubila prava (Braudel 1998:99).

Povijest i kultura dalmatinskoga priobalja urbanog je tipa, gdje su od davnine u slavenstvo ugrađene i sastavnice romanstva i latinитета. Povijest i gospodarstvo određeni su pomorstvom. Živjelo se i od ribarstva – sve uz mediteransko raslinje, prehranu, svakodnevicu. Kontakti sa susjednim, a i daljim narodima i kulturama, zahvaljujući pomortvu i trgovini, cirkuliraju kroz stoljeća. Uza sve trajna je i gusarska grožnja – bilo kao opasnost i strah od gusara ili kao vlastito gusarenje. Kao i posvuda, "gusarenje i ekonomska djelatnost su povezani" (Braudel 1998:242).

Na povijest istočnojadranske, osobito dubrovačke trgovine, pomorstva i razgranatih mediteranskih poslova, kao pozadinu za moguće kulturne pa i usmenoknjiževne kontakte već sam kratko upozorila (B.-S. 2002:86-88 = 1999:200-202; v. i Braudel 1997:131-139; Stulli 2001:9-131).

Kako se urbana dalmatinska priobalna sredina zrcalila u agrarnoj okolini, poimence narodnom poezijom, opisao je pjesnik i folklorist Olinko Delorko: Na periferiji grada pokraj mora, gdje mu je dom bio nedaleko od renesansnih i drugih vrijednih građevina, njegovatelj narodne poezije, muškarac ili žena, "svakodnevno bi odlazio s motikom i s ostalim težačkim oruđem, što bi ga uprtio na se ili na svoje živinče (...), u manje ili više udaljene vinograde i maslinike". Drugi su pak odvodili ovce ili koze na pašu u oskudna pasišta nedaleko zidina grada. Pisac se iz djetinjstva sjećao takvih jutarnjih "seoba" stanovnika splitskoga predgrada Velog varoša u obližnja polja. Slično se događalo u manjim naseljima i na otocima, gdje su mnoga mjesta "pravi mali gradići" (...) "Ali baš ta dva elementa tj. onaj renesansno-viteški kultiviran u sjeni skladne kamene arhitekture dalmatinskih gradova i gradića te ovaj drevni iskonski koji se razvijao oko pločarica gola i bezvodna kamenjara, daju posebnu draž tradicionalnom, picašičkom, stvaralaštvu na Dalmaciji" (Delorko, 1997:131).

Ova opažanja ključna su za razumijevanje priobalne i otočke dalmatinske narodne poezije, ne samo one nastale u vlastitome okružju nego i pjesama preuzetih i prilagođenih iz dubljega kopnenoga zaleđa. Ona su utoliko važnija jer se dugo održavalo jedno drugo viđenje. Tako je G. Gesemann (1929) u pripovjednim pjesmama s otoka Korčule vidio tek umirući stadij junačke epike bez topline i pjesničke produktivnosti, možda sa zanimljivim reliktima nekih motiva. A junačku je epiku preferirao kao vrh narodnoga pjesništva tragom romantičkih gledišta iz doba braće Grimm i Vuka Karadžića.

II.

Prema Aloisu Schmausu – u krajevima s epskom dominantom "pokazuje čak i lirika neke epici srodne crte" i služi se sredstvima narativnog stila, dok u krajevima perifernima za epiku, "naročito u jadranskom području ili u seljačkim sredinama", dominira u pjesmama "sažimanje radnje, štednja riječi, vremensko zgušnjavanje, tehnika nagovještaja", pa čak oni sižeji koji traže narativni stil oslobađaju se epske težine, "liriziraju se" (Schmaus 1971:415 = B.-S. 1971:60-61). Ili riječima drugoga autora, na jadranskom prostoru "i građa junačke epike često se prezentira baladnim stilom" (Dukić 1992:35).

Osim zgušnjavanja radnje, čuju se i osamostaljeni počeci dulje epske pjesme, što ne djeluje kao torzo, nego postaje novom pjesmom s vlastitim smislom (Delorko 1963:pjesme br. 170 i 171; 1964:br. 21).

Stilske crte, stih sedmerac i osmerac te stih bugaršćice, plemićko-viteški ugođaji, povezanost s romanskim književnim tradicijama tematski i stihom, usmeni poticaji renesansnim pjesmama "na narodnu" – sve to daje pečat dalmatinskoj lirskoj i baladnoj narodnoj poeziji uz more (v. B.-S. 1978:152-173 i 190-195; 2002; ²2002:83-116 i 219-246).

Uzajamni doticaji ostavili su traga i u dalmatinskome kasnijem usmenom pjesništvu sve do dvadesetoga stoljeća. Vatroslav Jagić je zajedno s pjesmama iz renesansnoga Ranjinina *Zbornika* objavio i tekst iz 18. stoljeća:

Livada se uresila,
liskom se je sva pokrila,
po njoj cafti svako cvietje
i ružica od proljetja (...)
(Menčetić i Držić 1870:510-511)

Poslije, u 19. stoljeću, bilježi Andro Murat na otoku Šipanu sličnu pjesmu (Murat 1996:br. 91).

Godine 1953. zapisala sam na otoku Šipanu pjesmu:

tudar junak konja jezdi,
toj livadu kopljem mjeri (...)
(Objavljeno: Delorko 1956:br. 54 =
= Perić-Polonijo 1996:br. 77)

U starome rukopisu kod Jagića kao i u nedavnome zapisu ove lirske pjesme sadržaji su gotovo podjednaki, uz profinjenu stilizaciju i arhaičan vokabular: livada urešena cvijećem, djevojčica pod *šatorkom* s cvijećem u skutu, junak *jezdi* na konju i kopljem mjeri livadu; razgovor sa *slavićem*, svijanje vijenca, mladić *premgizdavi* itd.

Za razliku od ovoga teksta s otmjenim biranim jezičnim i ambijentalnim ugođajem, neke su pjesme seljački narodne, no ušulja se stih neočekivan poput onoga o mladome junaku koji "vodi hrta i sokola" – slika plemićkoga lova (Murat 1996:br. 71).

Ili: Sjedi čoban na javoru i razgovara s ovcom. Žale se jedno drugomu da su zanemareni, ovca otkada se ojanjila, a čoban pošto se oženio. Formulacija završnih stihova odudara jezično i stilski, kao da su nadahnuti nekom dubrovačkom pastoralnom igrom. Prije nego se oženio – sjeća se čoban

lijepe mile pastjerice
kite su mi savijale,
sa mnom kola izvodile;
sad od mene dalje stoju.
(Delorko 1963:br. 65)

Čoban sjedi na *javoru* (očito panju). Nasuprot toj seljačkoj slici – *pastjerice* lijepe i mile; *savijanje kita* (vjenčića), *izvođenje* kola (ne igranje i skakanje).

Tragovi bugarščica u narodnim pjesmama iz južne Dalmacije tek su uzgredno zapažani (primjerice: B.-S. 1962a:61-62). Jedan motiv: Smrtno ranjeni Kraljević Marko poručuje majci po svome bratu ubojici neka joj rekne da je Marko ostao u tuđoj zemlji uz "jednu gizdavu divojku", dobivši čarobno bilje i "vince od zabitja" (bugarščica u Hektorovićeveu *Ribanju*). Barakovićeva Majka Margarita prima lažan glas da su joj i brat i sin ostali negdje daleko, opčarani vodom zaborava (v. Delorko 1963:br. 2 i 63). U Župi dubrovačkoj imaju te bugarščice jako osiromašenu paralelu u epskoj hajdučkoj pjesmi: poruka teškog ranjenika neka brat ubojica slaže njihovoj majci:

Nemoj rijet da sam poginuo (...)
Da sam osto u Dugom planini
čekajući Mijata hajduka.
(B.-S. 1975:29)

Bizarno podudaran gusarski motiv dolazi s Hektorovićeve Hvara: Ormirić

za pokrasti divojaško cviće:
garofule, drobne mažurone
i vijole žute i čarljene.

Učine to, ali na povratku se svi razbole, a Piere, umirući, moli svoju družbu:

ne kalajte jidra ni lantine,
neg spiegotje čarnjene bandire.

Majci njegovoj neka slažu da je ostao kraj lijepa Neretve i da će se tamo oženiti (Delorko 1976:br. 105).

Iz duboke pučke arhaike dolazi sedmeračka pjesma – molitvica o svetome Mikuli i "hudoj stvari", Sotoni na jarbolu broda (Delorko 1969:br. 80). U nedavnome zapisu s otoka Hvara sveti Miko, po anđelovoj zapovijedi, sagrađio je od duba *plovčicu*, *vesolčica*, *jedarca*, konope, a kad u *neveri* ugleda na jarbolu "hudu stvor", zgrabi je i baci u more.

Kud huda stvor plovijaše,
velika fortuna bijaše;
Kud Mikula jedriše,
tiha bonaca bijaše.

(Perić-Polonijo 1996:br. 236)

Mitski prostori egzorcističkoga kršćanskog protjerivanja vraga, uz realne prisno poznate detalje o brodu i moru, u temeljima su ove pjesme (v. B.-S. 1978:84-87).

Pjesmica od svega četiri stiha, sa sedmeračkom arhaičnom versifikacijom, uklopljena je u navike života uz more:

Misečina kako dan,
sveti Mikula kapitan,
anđeli su mnrari
Gospe sidi na karmi.

(Delorko 1969:br. 124)

Mogla bi to biti, ili je s vremenom možda postala dječja pjesmica, no tekst je jako sličan portugalskoj podjednako kratkoj religioznoj baladi *Barca Bela* o svecima i Djevici Mariji na lađi (Costa Fontes 1984 i 2000).

Daleko od kršćanskoga magijskog ili legendarnoga nabožnog ozračja, mitološki motiv slavenskih dubokih korijena pretočen je u pjesmu o ženidbi Sunca zvijezdom Danicom. U ovoj dalmatinskoj osmeračkoj varijanti osebujna je vizija plovidbe morem:

Jidrilo drivo niz more,
u njemu Pere vojvoda,
na Peri tanka košulja...

– te dalje o košulji darovanoj mu od zvijezde Danice. kad ioi ie bio kum

Fantastično priviđenje, nastalo iz bliskoga svakodnevnog dodira s plovidbom i brodovima, sliku poznatu i lirskim baladama i epskim pjesmama, naći ćemo u čudesnom brodu:

Otkada su Mleci sagrajeni
i mletačke ukraj mora rive,
nij lipšega dojidrilo driva,
što danaske tanana galija.
Jarbuli joj driva orihova,
a lantina driva čumbrisova,
sartije joj od svile zelene,
vesalca joj od suhoga zlata,
za parona Paun joj divojka.
(Delorko 1964:br. 8)

Brojne su pjesme s vizijom čudesnoga broda (Delorko 1964:br. 1; 1976:br. 40 i 194; Murat 1996:br. 4; Banović 1951:157-158 = B.-S. 1964:br. 23; B.-S. 1962:509 i bilješke br. 28-30).

Bliskost hrvatske čakavske i jedne francuske pjesme o čudesnome brodu zapazio je Ivan Slamnig (1965:78-79), a potom su nađene druge francuske, španjolske, portugalske, istočnosefardske i engleske paralele (B.-S. 2002:96-97 = 1999:208-209; 2003:56; Delić 1999:261 = 1999a:105; Slamnig 1981:70).

Na tu motivsku podudarnost upozorio je Slamnig gotovo uzgredno, baveći se arhaičnim stihom, jednoličnom rimom, asonancama, naglašenim jednosložnicama na kraju stiha, fragmentarnošću i nedorečenošću pjesama, osobito čakavskih iz Hrvatskoga primorja (na sjeveru), a i pjesama iz Dalmacije, te njihovom bliskošću romanskoj, poglavito španjolskoj poeziji (Slamnig 1965:63-79).

Odmaknemo li se od arhaike i mitologije, od čudesnih vizija i mediteranskih poredbi, primijetiti ćemo liriku, većinom ljubavnu djevojačku, povezanu s ribarskom i pomorskom svakodnevicom: o dragome koji je negdje na *timunu* broda ili podvezuje jedra; o djevojačkome blagosiljanju broda sve od *krme do prove* i brodskih *propela* dok dragi lovi *srdele*. Na odlasku dragi će dragu pozdraviti jedreći uz more – s visoka *timuna*, iz Italije *ramne*, s *prove* od *vapora*. Djevojka želi biti mornarom na brodu svoga dragoga, a noću će mu tijelom nadomjestiti veslo, jedro, konop i jarbol (Perić-Polonijo 1996:br. 6, 12, 13, 19; Delorko 1963:br. 33).

Ne samo plovidba, mornari, ribari – svakodnevica uz more očituje se i u krajoliku:

Lipo ti je nasrid vale more,
još je lipše u Komizi poje (...)
Njiman lemun cini lipa hlada,
lemun, smelun i zuta paronac

Sasvim je različit krajolik i sav ambijent u lirskoj pjesmi iz okolice Sinja u Dalmatinskoj zagori:

O jabuko zeleniko,
zelen ti si rod rodila...

Tu su nekošene livade i čobani, koji mole Boga da im dade sunca; putnici mole za sjajnu mjesečinu, a momci za rodnu godinu i za urod pšenice (Perić-Polonijo 1996:br. 98). Stočarsko-seljačka sredina – također u Dalmaciji, daleka od prostora "Iemuna, smokve i zute narance".

Čest motiv u dalmatinskoj narodnoj poeziji o otimanju i prodavanju roblja ima duboku stvarnu pozadinu (B.-S. 2002:93-94 = 1999:206). No, u pjesmama nema ili gotovo da nema realističkih opisa, gorko iskustvo uraslo je u tipizirane sižejne modele. Povijesne reminiscencije iskazuju se škrto: Kad Kauri Klis grad porobiše... (Iz Sinja. Karadžić 1988a:br. 83); Kad Kotarci Livno porobiše... (Banović 1962:19); Kad su Turci Skradin porobili... (Delorko 1956:br. 46 = Perić-Polonijo 1996:br. 154), te kako Turci Katalani udare s mora na Skadar ili Skradin i otmu djevojku Skadarkinju odnosno Skradinkinju Maru (Delorko 1976:br. 3 i br. 229).

Sjećanja na prepade i na odvođenje roblja radi prodaje vrlo su utemeljena. No, naracija je u pjesmi daleka od događaja. Prve dvije pjesme sadrže tradicijski kliše o ljubavi najbližih, oca, ujaka i dragoga – da se pokaže tko je spreman platiti otkup za djevojku. U posljednjoj pjesmi glavni je motiv sretno prepoznavanje brata i sestre – turskoga kapetana, koga su Turci oteli kao dijete i poturčili, te sestre mu Mare, koju je sada on oteo. Nevažnost realne povijesti u korist pjesničkog stereotipa vidi se i u tome što su neki tekstovi ispjevani s muslimanske pozicije, a pripočile su ih hrvatske katoličke kazivačice.

O prepoznavanju brata i sestre, prodavane kao ropkinja, govori i pjesma *Htio obljubiti sestru u neznanju* – što je opći baladni siže (Delorko 1963:br. 116, uz varijante).

Jedna skupina pjesama počinje osmeračkim stihom *Sijala Mare murtelu*. Mornari zatraže da im djevojka donese cvijeće na brod i otplove s njome. Mare po ptici poručuje majci o svome nesretnom usudu (Delorko 1963:br. 78; 1969:br. 125; 1976:br. 104; Perić-Polonijo 1996:br. 85-87; Murat 1996:br. 76). Završetak je pjesme katkad neočekivan: Oteta Mare jadikuje na brodu, na što će njezin otmičar "mladi Ivo kapetane":

Nemoj cmilit, dušo Mare,
ja sam Ivo, tvoje drago,
a mrnari mladi svati.

(Andrić 1914:br. 87)

Ovako dopunjen tekst prava je svadbena pjesma, za razliku od onih o tragičnoj sudbini otete dievoike. Ne znam koja je verzija prvotna.

Što se događa kad pjesma nema stereotipni nastavak, primjerice o prepoznavanju brata i sestre?

Tanašna galija
po moru brodila,
jidra su joj bila
od sunca gorila...

Na galiji Niko vojvoda odvozi brodove s robljem put Levanta

i u njima Anu
lipu divojčicu,
juče divojčicu,
danas robinjicu.
(Delorko 1963:br. 56)

To je kraj pjesme. Ne samo što su i ropkinja i trgovac robljem oboje kršćani (što je bila višeput povijesna realnost) nego je poenta ove kratke šesterake pjesme sva u riječima: Ane je od danas robinjica. Fragment, torzo bez nastavka. Upravo takva, bez eventualnoga nastavka o sretnome prepoznavanju brata i sestre, ova pjesma evocira povijest.

Epske pjesme nisu uvijek samo junačke. Katkada su pjesme-bajke ili pjesme-novele, premda uobličene junačkim stilom. Jednoj pjesmi-bajki siže se podudara s Grimmovom bajkom "Der treue Johann" (Aarne-Thompson 516), no u bizarnoj epskoj stilizaciji. Njome kao cjelinom neću se baviti. (O tome vidi članak "Siže narodnih bajki u hrvatskim i srpskim epskim pjesmama", B.-S. 1975:94-117.) Razmotrit ćemo prvi dio pjesme – o otmici "misirske banice". U Aarne-Thompsonovu katalogu tipova narodnih pripovijedaka ta je epizoda ovako sažeta: "The Princess is Carried off. With the help of a faithful servant, brother or foster brother, he carries her off (a) by enticing her aboard a merchant ship (...)"

Sličan pustolovni podvig poznat je književnosti već od staronjemačkoga spjeva *Gudrun* pa do srpske pjesme *Ženidba Jove Budimlje* (Karadžić 1988:br. 101). Događanje usredotočeno na plovidbu i otmicu ljepotice brodom pogodovalo je regionalnoj dalmatinskoj verziji, smještenoj na prostor Jadranskoga te širega Sredozemnog mora. U pjesmi iz zbirke Balda Glavića s otoka Šipana (B.-S. 1964:br. 10) Karlo, sin bečke cesarice, želi se oženiti, unatoč majčinu protivljenju, dalekom "misirskom banicom". Na pozive *telala* da se javi junak koji će dovesti banicu iz "Misira grada" ponudi se junak Pero Vitković iz "Gornje Krajine". Dobije od cara brod i mornare te s Karlom otplovi u Veneciju, on kao kapetan, a Karlo kao tobožnji trgovac. U Mlecima nakupuju svile, zlata, ogledalâ, koprenâ, maramâ, te odjedre put Misira. Podese da banica dođe na brod i bira izloženu robu, a oni poodsjecaju konope i odjedre morem. Cesarica "huda ukosnica" (čarobnica, vještica) pokušala je vradžbinama upropastiti mladence – što nas dalje ne zanima. U ovoj bajkovitoj epskoj pripovijesti

Stjepana. Naprotiv, junački lik Pere Vitkovića susreće se u narodnoj epici. Sraslost sa životom uz more, uz nepoznavanje ili neobaziranje na zemljopis, doveli su do čudnih načina putovanja: Iz Beča odjedre Karlo i Pero Vitković morem sve do Venecije ("pa zajedre niza more sinje, / vjetar puho, jedra ih nosila"). Iz Misira u Africi oni opet jedre morem i doplove sve do Beča. Nasuprot tomu, ima pjesama iz kopnenih krajeva ili preuzetih s kopna, gdje su baš morski putovi nešto strano i nepoznato, pa svatovi stignu u Mletke jašući na konjima, a čobani dognaju pješice u Mletke svoje volove (B.-S. 1962:520-521).

U te fantastične bajkovite sadržaje, uz izostanak zemljopisnih predodžbi, ugrađena su poznavanja povijesne prošlosti o kakvima inače saznajemo iz knjiga. U pjesmi je kao slučajno brod iz Beča otplovio najprije do Venecije da bi tamo nakupovao potrebnu robu. Evo što piše Braudel: "Sva roba koja potječe iz *Terra ferme* ili je onamo upravljena, sav izvoz njezinih otoka na Levantu ili iz gradova na Jadranu (...) obavezno mora proći kroz venecijansku luku. Dakle Venecija je svjesno lovila u zamku – zbog svoje koristi – podložene ekonomije (...)" (Braudel 1992:140). Osim specijaliziranih lađa "sve ostale su kao putujući sajmovi: pristaništa su im prilika da prodaju, kupuju, preprodaju i razmjenjuju (...)" (Braudel 1997:114). Pa je li čudno da je i "misirska banica" došla na brod i tamo radi kupnje razgledala svilu, zlato, ogledala?

Ima pjesama o podjednakom načinu otmice lažnim trgovačkim brodom, uklopljenih u gusarske kontekste, što motivu otmice prirodno odgovara (Murat 1996:br. 4; B.-S. 1962:518-519; v. i B.-S. 1964:br. 21 i 25).

Jedna velika pjesma od 1633 deseteračka stiha zapisana je u Makarskom primorju od staroga čobanina rodnom iz Zaostroga, sela malo podaljšega od mora.

O životu čobanica, kćeri zaostroških seljaka poslanih na ispašu stoke u Brdo, bila je riječ na početku. Time te opisom života staroga čobanina Mate Banovića "Trliša", kazivača, a djelomice i suautora te velike pjesme, pokazuje se njezin stvarni kontekst. (O tome Banović 1951:229-239.) Žitelji Zaostroga i širega područja nastanjeni u blizini mora, ali ne uz more, uglavnom su bili bosansko-hercegovačkoga podrijetla (Ravlić 1934:25-26).

Još za osmanske vlasti spominjao se u dokumentima katun Žarkovina sa selima oko Zaostroga, te njihove ljetne i zimske ispaše. Dio stanovništva odatle je potom bježao na južnije otoke, tako i "vezano sudjelovanjem Primoraca u Kandijskom ratu (1645-1669)" (Soldo 1970:341 i 351).

Bez ovih okolnosti teško bi bilo proniknuti u životnu i povijesnu pozadinu pjesme *Kako je Primorac Ilija postrijeljao ženine proscje*,

završnoj epizodi Homerove *Odiseje* (hrvatske i djelomice srpske varijante, osim navedenih kod Banovića: B.-S. 1964: bilješka uz pjesmu br. 6; Mimica 1988:119 i bilj.). Za razliku od tih pjesama, ova o Primorcu Iliji svojom kompozicijom sva odgovara *Odiseji*, premda je pozornica događanja u toj epskoj junačkoj pjesmi posve drukčija.

Banović opisuje zaostroški franjevački samostan, gdje su domaći mladići radili na posjedima, a neki su ondje učili s namjerom da se zafratre, pa su lako mogli čuti i priče iz *Odiseje*, poglavito prema latinskom prijevodu. Mogli su "po selu posijati pričanja iz *Odiseje*, koja je onda neki vješt i nadaren guslar mogao navrnuti na koju našu narodnu pjesmu sličnoga motiva te tako staru pjesmu preinačiti vješto utkavši u nju novih elemenata, bliskih primorskome životu onoga kraja" (Banović 1951:226). Banović ipak vjeruje "u slučajnu, a ne pozajmljenu sličnost između naše pjesme i 'Odiseje'" (Isto:227).

Epske pjesme o mužu na ženinoj svadbi cirkulirale su neovisne o *Odiseji*. No, domaće okolnosti, koje je Banović opisao, vjerojatno su dale poticaj da se model događanja iz *Odiseje* ugradi – u posve različitom povijesnom kontekstu – u deseteračku junačku pjesmu o Iliji Primorcu.

Ljudi iz Makarskoga primorja – bjegunci iz turskoga zaleđa, različiti mentalitetom od starosjedilačkoga priobalnog pučanstva – s morem su se ponajprije saživjeli kao mletački vojnici i mornari i kao morski gusari.

U pjesmi, po duždevoj zapovijedi otplovi Ilija Primorac sa stotinom svojih junaka bojnim brodom, *đemijom*, u rat pod Kandiju (Kretu). U toj je junačkoj pjesmi bojni brod opremljen raskošno i fantastično kao u već prikazanim mediteranskim opisima čudesnoga broda – što govori o višeslojnosti njezina stvaranja. Kršćanska Ilijina vojska vojuje devet godina pod Kretom, izgubi polovinu družine, ali pobijedi na kraju. Bogato darovani od dužda, Ilija i njegovi drugovi zajedre morem put doma, ali na nesreću "pune bura, pune tramontana", digne se "vitar od levanta", pritisne magla, udari munja i ubije dvadeset mornara. Kad je preživjele zajedno s Ilijom more dotjeralo do kopna, opkoli ih vojska i dogna "kraljici od Malte", koja viče: "Obisite od mora gusare". Objese trideset mornara, a kapetana Iliju bace u tamnicu. Treće godine Ilijina tamnovanja u tamnicu bude ubačen "Miše od Omiša", pa iznenađen sazna da se Ilija nije utopio u moru, gdje je pronađen njegov brod. Miše pripovijeda da je zajedrio morem "sa mojži dvadeset gusara, / ne bi l' štogod plina zaplinija", ali ih je zarobila galija "te proklete malteške kraljice". Da skratim, kraljica je oslobodila Iliju, pa "kad (je) punilo sa mora maštrala", veslači ga dovezu brodom (*šajkom*) s Malte do kopna. Slijedi priča slična onoj iz *Odiseje* o Ilijinu dugom putovanju do doma u ruhu tobožnjega prosjaka; o susretu sa sinom, kćeri i ocem, protjeranima od majčinih prosaca u čobanske stanove, te napokon o povratku kući, gdje harače nasilni prosoci vjerne mu žene lele – kad se on napokon otkrije i poubiija prosce. Uskoro vienča

Prema trojanskomu imamo kandijski rat, te u oba primjera stradanja u oluji nakon bojne pobjede. Prema Odisejevim fantastičnim pustolovnim lutanjima po moru, Ilijina se pustolovina svela na ropstvo kod malteške kraljice. Prerušavanje u prosjaka, povratak domu i obračun s nasrtljivim proscima veoma su slični.

Kako se u takvu maštovitu irealnu pripovijest, uz zadanu strukturu, uvukla projekcija stvarne povijesti i sličice iz običnoga života, pitanje je ne samo o ovoj nego o velikome dijelu narodnih pjesama.

Malteška kraljica, čudnovat lik iz ove pjesme, bila je u narodnoj poeziji na zlu glasu, poglavito u muslimanskoj. Ne bez razloga – onamo su se slali i prodavali robovi za galije. Malta se spominje kao jedno od važnih kršćanskih gusarskih središta. Imala je svoje tamnice i razgranatu trgovinu ljudima, gdje se tržilo i muslimansko i kršćansko roblje (Banović 1951:198; Braudel 1998:225-226 passim). Da su pak kraljičini utamničeni Miše od Omiša i Ilija Primorac bili pravi gusari, rečeno je u pjesmi o prvome izravno, a o Iliji posredno.

Slika siromašnoga čobanskoga stana, s kamenim ogradama oko dolaca, stajama i torovima, te psima što čuvaju ovce, kao i starca čobanina – rijetka je u narodnoj poeziji, no prisno poznata kazivaču staromu "Trlišu". Upotpunjena je i očito najboljim jelovnikom:

Stari zdilu varenike daje,
i mekoga kruva raženoga
i grudicu sira mekanoga.

Epske junačke deseteračke pjesme – o hajdučkim borbama, otmicama, megdanima, karakteristične za Dalmatinsku zagoru (a šire za cijeli dinarski prostor) – zanimaju nas sada samo s aspekta dalmatinskoga područja. Jer Dalmaciju ne predstavljaju samo profinjena lirika i balade s priobalja i otoka nego i epska poezija iz njezina kopnenog zaleđa: o pograničnim sukobima i pljačkaškim zatkama, junačkim otmicama i ženidbama djevojkom iz protivničkoga tabora, o strašnim okrutnostima prema nevjernoj ženi, što se prihvaća kao pravedna kazna. Pjesništvo kao izraz patrijarhalnog mentaliteta.

Među dalmatinske znamenite epske guslare ubraja se Božo Domnjak iz Cetinske krajine s kraja 19. i početka 20. stoljeća (v. Mimica 1988). No, i na početku druge polovice 20. stoljeća u istome su se kraju mogle čuti duge epske pjesme hajdučkoga junačkog sadržaja (Bezić 1968:br. 4 i 5). Samo jednu epsku pjesmu iz toga kraja zapisao je i objavio Delorko – vjerojatno zbog svoga slabog afiniteta prema ovome žanru. On donosi lijepu hajdučku epsku pjesmu o Senjaninu Tadiji, otmičaru Zlatije, "lipe seke ličkog Mustaj-bega" (Delorko 1968:br. 29).

Davor Dukić je točno uočio: "Upisivanje povijesne u epsku zbilju znatno je naglašenije u kopnenom nego u primorskom području" ali i

čak i onda kada ova ima povijesnu podlogu" (Dukić 1992:28). Ova misao upućuje na epsku pjesmu o buni Bogdana Lasića, rodnom iz brdskoga dijela Konavala, protiv dubrovačke vlastele. Taj povijesni ne tako davni događaj s prostora nekadašnje Dubrovačke Republike, iz polovice 19. stoljeća, pretočen je potom u model stare epske pjesme o magičnoj neranjivosti hajduka Mijata Tomića (B.-S. 1975:81-87).

Hajdučkima su bliske pjesme o silnome čobaninu. On napasa svoja stada po planini i po ravnica i nanosi ratarima štetu.

Kuda javi tuda i projavi,
niti pazi žita ni livade,
u ruci mu zlatna sviralica

– kaže se u pjesmi iz okolice Drniša u Dalmatinskoj zagori. Slične pjesme poznate su širom Balkana. Tužen caru u Stambolu zbog bezobzirna štetočinstva; zbog neplaćanja harača caru; zbog ljubovanja s čobanicama; zbog svoga golemog bogatstva – čobanin bude pozvan caru ili paši na odgovornost. Ondje zasniva u svoju čudesnu sviralu te dozove čobane iz daljine, koji ga oslobode prepadom nalik hajdučkomu.

Ove pjesme potekle su iz nekadašnjega stočarskog mobilnog života, ritma sezonskih kretanja iz planinskih visova u župne nizinske livade i polja, gdje su nanosili štete (B.-S. 1975:68-76, posebno 72).

Čobaninovo bogatstvo, poput ovna sa zvonom od alem-kamena, koje noću osvjetljuje put, te vlasništvo više tisuća ovaca, janjadi i ovnova – nije samo lijepa pjesnička metafora. U agro-pastoralnim društvima Sredozemlja posjedovanje životinja bilo je važnim oblikom bogatstva i elementom općega ugleda (Giordano 1992:311).

Ova pjesma iz stočarskih planinskih regija nije se ondje zaustavila, kao ni mnoge junačke epske pjesme, nego su prelazile i u priobalnu i otočku Dalmaciju. Pjesma s otoka Šipana o Milošu čobaninu (Murat 1996:br. 33) ne odudara od kopnenih, premda je zapisana u sredini gdje nema ni planinskih čobana, ni čobanica mladih Vlahinjica, ni Turkinja, ni cara, ni careva vezira, ni plaćanja harača niti hajduka. Odudara jedino neepska moralna osuda na kraju pjesme: Svojoj ljubi, koja ga je tužila caru, Miloš odsiječe glavu, rasproda ovce i živi dalje s mladim čobanicama, "al' s' u njima nije nasladio".

Tanja Perić-Polonijo spominje prenošenje pjesama u primorske krajeve tragom seoba s područja pod turskom vlašću, kao i tragom kasnijih doseljavanja s kopna zbog ekonomskih razloga. Do preuzimanja je dolazilo i pri sezonskim radovima te na sajmovima. Spominje i ograničenost (točnije bi bilo zabranu) doseljavanja na područje Dubrovačke Republike (Murat 1996:17-18. Predgovor). To bi moglo značiti da se u dubrovačkom kraju prije pada Republike pjesme nisu mogle u većem opsegu preuzimati iz zaleđa. U ostalim dalmatinskim

Ipak, upravo je na dubrovačkom otoku Šipanu prikupljeno fascinantno mnoštvo narodnih pjesama, i lirskih i balada mediteranskoga urbanog ugođaja, i epskih pjesama donesenih iz dubokoga kopnenog zaleđa. Kazivačice su većinom bile nepismene žene.

Pitanje je i o načinu njihove prilagodbe te o žanrovskim obilježjima. U članku o šipanskoj rukopisnoj zbirci Balda Glavića spomenula sam opažanje Nikole Andrića o "stihovanim pripovijestima", koje "nisu ni junačke ni ženske pjesme". Navela sam pjesme-bajke iz Glavićeve zbirke kao i okolnost da ondje nije osobito važna tema o borbama s Turcima jer u otočkome kraju, gdje su pjesme zapisane, turske vlasti nije bilo. Čak je znatan broj pjesama u toj zbirki muslimanskog podrijetla (B.-S. 1962a:56-58). U mome kasnijem članku o sižeima bajki u epskim narodnim pjesmama velika većina potječe iz Glavićeve zbirke (B.-S. 1975:94-117).

Razlika među epskim pjesmama dvaju područja ocijenjena je ovako: "Usmena epika dalmatinskoga kopnenog zaleđa (...) preferira tipične sižee junačke epike o megdanima, otmicama djevojki, bježanju iz ropstva. U osnovi epske priče obično stoji sukob kršćanskih i muslimanskih junaka", dok su pjesme iz primorskih krajeva manje zaokupljene poviješću (Dukić 1992:28).

Ispravna je misao o različitim naglascima u kopnenoj, s jedne, te u priobalnoj poeziji, s druge strane. Trebalo bi ipak razmotriti nekoliko važnijih zbirki s oba područja i opisati ih ne samo tragom odabranih karakterističnih pjesama nego i brojčano. U Muratovoj zbirki pjesme br. 18, 23, 27, 34, 44, 45 i možda još neke pripadaju hajdučkomu tipu, premda je hajdučija otoku Šipanu bila nepoznata.

Da pjevači i kazivači prilagođuju pjesme ne samo jezično, u naravi je funkcioniranja usmene tradicije. Preuzevši u primorju i na otocima muslimanske pjesme, ljudi su gubili osjetljivost pa i znanje o etničkim razlikama izraženima u osobnome imenu, što bi bilo nezamislivo u kopnenome zaleđu. Filip Mandžarin ima sestru Anđeliju (Murat 1996:br. 21). Dvoje nesretno zaljubljenih zovu se Omer i Nerina umjesto muslimanskog imena Merima (Perić-Polonijo 1996:br. 264). U pjesmi jednakog sadržaja mladi se Mile voli s djevojkom muslimanskoga imena Zlatija, a majka ga sili da se oženi bogatom Anom (Delorko 1976:br. 143). Pašinu kćer prosi kršćanin Ivan Karlović (Delorko 1969:br. 235). Turski paša dolazi na objed Ivanu Senjaninu (isto:br. 241). Imena dviju sestara glase Jelsamina i Fatima (Delorko 1976:br. 4). Kršćanski vojvoda Radule ženi se djevojkom Fatimom (isto:br. 12). Omerova ljubica zove se Mare (isto:br. 99). Mlada aginica ima zaovu Onjeliju (Anđeliju) i želi je udati za svoga brata Iliju (isto:br. 79). Zulum-Begović šeta mimo dvora djevojke Žampiele (isto:br. 258 i 90).

Osim etničke "mezalijanse", sudeći prema imenima osoba, imena su katkada iskrivljena jer nisu poznata novoj sredini: Ruičić Mujo, miesto

(isto:br. 117). Gornje Mejane, Mejan grad, Mejanka divojka – riječ sa značenjem gostionica postala je lokalitetom (isto:br. 172).

Katkada su se pobrkale protivničke strane – pa se slavni kotarski kršćanski junak Stojan Janković u pjesmi poturčio i porobio Jeminove dvore te odveo njegovu djecu u Senj, koji bi prema pjesmi bio turski (Dukić 1992:br. 15).

Neke pjesme kršćanskih kazivača sačuvale su svoje muslimanske vidike: o Ajki Atlagića, koju je zarobio kotarski kršćanski junak Ilija Smiljanić (Delorko 1964:br. 23); o mladoj Humijani, koja u muškoj odjeći ratuje u carevoj vojsci, neprepoznata od Vezirovića Muje (B.-S. 1987:br. 7). Ova pjesma ima i svoj kršćanski pandan: djevojka Manduka (Manda), kći staroga Stipurine, vojuje u muškome ruhu neprepoznata od mladoga Andrijice (isto:br. 8).

U čakavskoj osmeračkoj pjesmi sa sjevernoga Jadrana morem se voze u "zlatnoj plavi" plemenita gospoda i kralj Albus. Kralj namjerava obljubiti Pavlovu ljubicu, no kad stignu u Pavlov dvor, ona se obrati kralju kao kumu svoga djeteta i time onemogućuje obljubu (Delorko 1963:br. 142). Pjesma je sadržajem, stihom i tonom zapadnjačka i feudalna (čak unatoč tomu što svetinja kumstva pripada balkanskim, a ne zapadnim tradicijama). U šipanskom su tekstu sadržaj, osmerački stih i ton podjednaki. No, umjesto kralja Albusa (Alfonsa?), s Pavlovom je ljubom odlučio noćevati – turski car. Ova balada nije donesena na Šipani iz kopnenoga zaleđa poput junačkih pjesama. Ipak su zapadna gospoda zamijenjena Turcima, a zlatna lađa vijećanjem u hladovini ispod murve (Murat 1996:br. 80). Znači li to da je utjecaj pjesama s temom o Turcima bio tako jak čak i u krajevima gdje Turaka nije nikada bilo, pa i u tipu pjesama iz druge tradicije? Možda. No, ovaj je primjer ipak izniman.

Pjesme u novoj sredini nisu ostajale iste. Spomenula sam moralnu osudu čobanina Miloša. U hajdučkoj pjesmi tipa epskih pjesama o junačkoj ženidbi kršćanski se junak Ilija namjerava oženiti turskom djevojkom Fajkom. Doći će do okršaja jer djevojčina braća Alija i Mujo Hrnjičić žele spriječiti tu kršćansku svadbu. Sa svojim Udbinjanima dočekaju svatove u planini. Na kršćanskoj su strani poznati junaci: Sibinjanin Janko, Ivan Senjanin, Kraljević Marko, Grujo Novaković. Nakon uspješnih lukavština i bitke pobiju oni Turke i sretno dovedu djevojku (Murat 1996:br. 45).

Struktura pjesme, događanje i likovi tipično su hajdučki, a samo su jezik i oblici imenâ prilagođeni šipanskoj sredini, gdje je tekst zapisan. Ipak, upravo ovaj primjer može pokazati kako je hajdučka pjesma, izmještena iz svoga okružja, postala zabavnom pripoviješću, a ne više egzistencijalno važnim ili barem prisno poznatim sadržajem.

Nisam spomenula epizodu iz te pjesme kad Sibinjanin Janko dođe u

Gospodare od Sibilja Anko!
Što si moje došo na pećine?
Ol ti misliš pogubiti mene?
Što ti moji učinu hajduci?
Nemoj mene pogubiti, Anko.
Ako su ti učinili štogod,
ja ću njima zaprijetiti Novak
a da tebi ne čine zuluma.

Starina Novak, epski i gotovo mitski simbol junaka, borca protiv Turaka na planini Romaniji (među inim, dobroano eksploatiran u nedavnoj propagandi Miloševićeve agresije) – postao je u ovoj pjesmi nevoljnim uplašenim starcem koji strepi za život i očekuje milost. Iskazana je osjetljivost za bespomoćnu staračku uznemirenost, daleko od kulta junačkih podviga. (Poslije, kad je saznao zbog čega ga traže, Novakovi hajduci krenu hrabro u bitku.)

Kad je riječ o epskome heroju Starini Novaku, scena djeluje pomalo groteskno. No, znakovita je za preobrazbu dijela pjesama prenesenih iz sjeverne kopnene ratničke u južnu dalmatinsku sredinu, gdje sličnih borbi nije bilo.

Nema sumnje da su se pjesme preuzimale i da granice njihovu protoku nema, no osebujni su načini adaptacije. Pjesme priobalne i one iz Dalmatinske zagore mogu biti čak vrlo srodne, ali su različite finese njihovih oblika i iskaza.

NAVEDENA LITERATURA

- Aarne, Antti i Stith Thompson. 1961. *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography*. Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen Translated and Enlarged by Stith Thompson. Second Revision. Helsinki: Academia scientiarum fennica. [FF Communications, 184]
- Andrić, Nikola. 1914. *Hrvatske narodne pjesme, knj. 6. Ženske pjesme, sv. 2*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Banović, Stjepan. 1951. "Motivi iz Odiseje u narodnoj hrvatskoj pjesmi iz Makarskog primorja". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 35:139-244.
- Banović, Stipe [Stjepan]. 1962. "Osvrt na moje sakupljanje narodnih pjesama u Zaostrogu god. 1902/3. i 1960.". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 40:13-25.
- Bezić, Jerko. 1968. "Muzički folklor Sinjske krajine". *Narodna umjetnost* 5-6:175-275.

Nar. umjet. 40/2, 2003, str. 41-59, M. Bošković-Stulli, *Narodne pjesme iz Dalmacije...*

Jugoslavije 1942-1962, I. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti - Zadar: Institut za historijske i ekonomske nauke, 505-536.

Bošković-Stulli, Maja. 1962a. "Narodne pjesme u rukopisnom zborniku Balda Glavića". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 40:53-69.

Bošković-Stulli, Maja. 1963. *Narodne pripovijetke*. Zagreb: Zora - Matica hrvatska. [Pet stoljeća hrvatske književnosti 26]

Bošković-Stulli, Maja. 1964. *Narodne epske pjesme, II.* Zagreb: Zora - Matica hrvatska. [Pet stoljeća hrvatske književnosti 25]

Bošković-Stulli, Maja, prir. 1971. *Usmena književnost. Izbor studija i ogleda*. Zagreb: Školska knjiga.

Bošković-Stulli, Maja. 1975. *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Zagreb: Mladost.

Bošković-Stulli, Maja. 1978. "Usmena književnost". U *Povijest hrvatske književnosti u sedam knjiga (1. Usmena i pučka književnost)*. Zagreb: Liber - Mladost, 7-233, 641-647.

Bošković-Stulli, Maja. 1987. *U kralja od Norina. Priče, pjesme, zagonetke i poslovice s Nereve*. [Uz suradnju Zorice Rajković]. Metković - Opuzen: Galerija "Stećak" Klek et al.

Bošković-Stulli, Maja. 1993. *Žito posred mora. Usmene priče iz Dalmacije*. Split: Književni krug.

Bošković-Stulli, Maja. 1999. "Mediterranean Aspects of Croatian Oral Literature". *Narodna umjetnost* 36/1:197-222.

Bošković-Stulli, Maja. 2002. "The High and the Low in Oral and Written Literature". *Narodna umjetnost* 39/1:7-29.

Bošković-Stulli, Maja. 2002 [1. izdanje 1999]. *O usmenoj tradiciji i o životu*. Drugo prošireno izdanje. Zagreb: Konzor.

Bošković-Stulli, Maja. 2003. "Slamnig i usmeno pjesništvo". *Umjetnost riječi* 1-2:43-57.

Braudel, Fernand. 1992. *Vrijeme svijeta. Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća* [3]. Zagreb: August Cesarec. (Izvorno izdanje: *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle, tome 3. Le temps du monde*. 1979. Paris: Armand Colin)

Braudel, Fernand. 1997/1998. *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*, I. i II. sv. Zagreb: Antibarbarus. (Izvorno izdanje: *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*. Tome I, II. 1966. Paris: Armand Colin)

Costa Fontes, Manuel da. 1984. "Barca Bela in the Portuguese Oral Tradition". *Romance Philology* 37/3:282-292.

Costa Fontes, Manuel da. 2000. *Folklore and Literature. Studies in the Portuguese, Brazilian, Sephardic, and Hispanic Oral Traditions*. (6. Gil Vincente's Remando

- Delić, Simona. 1999. "The Poetics of the Domestic Internationalism in the Comparative Research into Croatian Narrative Poem. The Balkan Ballad, the Mediterranean Folklore Horizons". *Narodna umjetnost* 36/1:253-268.
- Delić, Simona. 1999a. "Poetika domaćeg internacionalizma u komparativnom proučavanju hrvatske pripovjedne pjesme. Balkanska balada, mediteranski folkloristički vidici". *Književna smotra* 112-113/2-3:103-108.
- Delorko, Olinko. 1956. *Zlatna jabuka. Hrvatske narodne balade i romance*, 2. Zagreb: Zora.
- Delorko, Olinko. 1963. *Narodne lirske pjesme*. Zagreb: Zora - Matica hrvatska. [Pet stoljeća hrvatske književnosti 23]
- Delorko, Olinko. 1964. *Narodne epske pjesme, I*. Zagreb: Zora - Matica hrvatska. [Pet stoljeća hrvatske književnosti 24]
- Delorko, Olinko. 1968. "Narodne pjesme Sinjske krajine (Pjesme tradicionalnog sadržaja)". *Narodna umjetnost* 5-6:111-157.
- Delorko, Olinko. 1969. *Ljuba Ivanova. Hrvatske narodne pjesme sakupljene u naše dane u Dalmaciji*. Split: Matica hrvatska.
- Delorko, Olinko. 1976. *Narodne pjesme otoka Hvara*. Prema zapisima osmorice sabirača Matice hrvatske u devetnaestom stoljeću. Split: Čakavski sabor.
- Dukić, Davor. 1992. *Zmaj, junak, vila. Antologija usmene epike iz Dalmacije*. Split: Književni krug.
- Dukić, Davor. 2003. "Contemporary Wars in the Dalmatian Literary Culture of the 17th and 18th Centuries". *Narodna umjetnost* 40/1:129-158.
- Gesemann, Gerhard. 1929. "Volkslieder von der Insel Curzola. Aufgezeichnet von Dr. med. Kuzma Tomašić". *Archiv für slavische Philologie* 42:8-31.
- Giordano, Christian. 1992. *Die Betrogenen der Geschichte. Überlagerungsmentalität und Überlagerungsrationalität in mediterranen Gesellschaften*. Frankfurt - New York: Campus Verlag.
- Gudelj, Petar. 1999. *Hrvatska Odiseja*. Baška Voda: Mala nakladna kuća Sveti Jure.
- Ivanišević, Frano. 1905. "Poljica. Narodni život i običaji [Nastavak]". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 10:181-307.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1988. *Srpske narodne pjesme*. Knjiga 2. Beograd: Prosveta. [Sabrana dela Vuka Karadžića, 5]
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1988a. *Srpske narodne pjesme*. Knjiga 3. Beograd: Prosveta. [Sabrana dela Vuka Karadžića, 6]
- Köstlin, Konrad. 2001. "New Perceptions of Region and Culture". *Narodna umjetnost* 38/2:33-49.
- Lovrić, Ivan. 1948. *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice*. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije. (Izvorno izdanje: *Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis. Coll'aggiunta della Vita*

Nar. umjet. 40/2, 2003, str. 41-59, M. Boš. . ić-Stull', Narodne pjesme iz Dalmacije...

- Menčetić, Šiško i Džore Držić. 1870. *Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića i Gjore Držića*. Skupio Vatroslav Jagić. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. [Stari pisci hrvatski 2]
- Mimica, Ivan. 1988. *Život i epski svijet guslara Bože Domnjaka*. Split: Logos.
- Murat, Andro. 1996. *Narodne pjesme iz Luke na Šipanu*. Tanja Perić-Polonijo, prir. Zagreb: Matica hrvatska.
- Perić-Polonijo, Tanja. 1996. *Tanahna galija. Antologija usmene lirike iz Dalmacije*. Split: Književni krug.
- Ravlić, Jakša. 1934. *Makarska i njeno Primorje*. Split: Jadranska straža.
- Schmaus, Alois. 1971. *Gesammelte slavistische und balkanologische Abhandlungen. I. Teil*. München: Rudolf Trofenik.
- Slamnig, Ivan. 1965. *Disciplina mašte*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Slamnig, Ivan. 1981. *Hrvatska versifikacija. Narav, povijest, veze*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Soldo, Ante Josip. 1970. "Prilozi proučavanju agrarno-društvenih odnosa u Gornjem primorju od polovine XVI. do polovine XIX. stoljeća". U *Zbornik Znanstvenog savjetovanja o Makarskoj i Makarskom primorju*. Jakša Ravlić, ur. Makarska, 337-380.
- Stulli, Bernard. 1968. "Kroz historiju Sinjske krajine". *Narodna umjetnost* 5-6:5-93.
- Stulli, Bernard. 1992. *Iz povijesti Dalmacije*. Stijepo Obad, ur. Split: Književni krug Split.
- Stulli, Bernard. 2001. *Studije iz povijesti Dubrovnika*. Zagreb: Konzor.

FOLK POEMS FROM DALMATIA – COAST AND HINTERLAND

SUMMARY

The comparison of folk poems from Dalmatinska zagora [Hinterland] with the ones from the coast and the islands, pictures the differences, as well as the mutual permeation of oral traditions from these two areas: on the one hand, there is the domination of epic forms and on the other, there are mainly ballad and lyric forms. These differences are a result of historical, cultural and geographical circumstances, and this paper analyses them using historical references on Mediterranean societies.

(A shorter version of this paper was presented at the German symposium "Dalmatien als Raum europäischer Kultursynthese", *Dalmatia as a Space of European Cultural Synthesis*, held in October 2003 in Bonn. The complete version is going to be published in the proceedings with the same name.)

Keywords: folk poems, Dalmatia, relations between regions